

Késő avar kori emberábrázolások

Gamás-Jazvinai arcok veretek

Ricza Réka

ELTE-BTK

2025. január

Témavezető: VidaTivadar

Tartalom

I.	Bevezetés	3
II.	Kora avar ábrázolások	4
III.	Késő avar büszte ábrázolások	7
IV.	Késő avar emberábrázolások állatokkal	8
V.	A szemből ábrázolt késő avar arcok katalógusa	10
VI.	Avar kori arcok csörgők	11
VII.	Avar pénzverés	13
VIII.	Nagyszentmiklósi kincs	14
IX.	A gamás- jazvinai arcok veretek	18
1.	A lelőhelyről	18
•	Előkerülés körülményei	18
•	Történeti áttekintés	19
•	Természeti adottságok	19
2.	Sír leírás	20
3.	Az öv	21
4.	Az arcok veretek	22
X.	Összefoglalás	24
XI.	Térképek	26
XII.	Felhasznált irodalom	28

I.Bevezetés

A következőkben szeretném bemutatni a késő avar kori emberábrázolásokat, kiemelve azokat a darabokat amik szemből ábrázolják az arcok, illetve nem egész alakos ábrázolások. Érintőlegesen bemutatom a kora avar kor vezető stílusát az említett ábrázolás módban, ennek a gyökereit, az ezt ért hatásokat. Továbbá bemutatom a késő avar emberábrázolások profilból ábrázolt illetve állat küzdelmi jelenetes stílust is érintőlegesen, hogy a lehető legteljesebb képet tudjam adni a korszakról amibe a vizsgált frontális arcábrázolásokat bele helyezem.

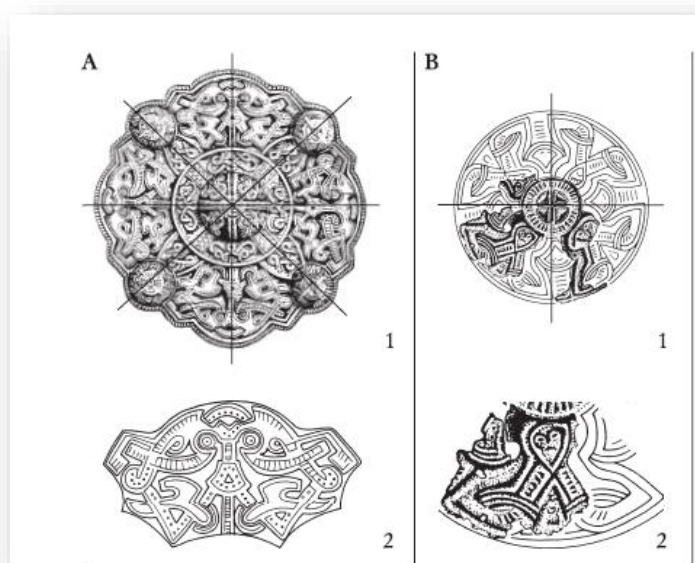
Dolgozatom célja hogy a szakdolgozatomban feldolgozott temetőre és az innen előkerült arc ábrázolások veretre felhívjam a kutatás figyelmét, illetve hogy elsőként ismertessem ezt a leletet. Továbbá analógiákat keresve ehhez a verethez észrevettem hogy a frontális ábrázolások, amik nem egész alakosok viszonylag kutatatlanok, így igyekszem ezt a hiányt amennyire tudom pótolni.

Vizsgálom a felgyűjtött veretek és a Gamás-Jazvinai arcok kapcsolatait, külön kiemelve a Nagyszentmiklósi kincsel való kapcsolatokat, és a kincs díszítőköreit.

A dolgozatomban alkalmazott módszeremet nevezhetjük összehasonlító elemzésnek melyben a felgyűjtött arcábrázolásokat ismetetem majd az egyes darabok közötti hasonlóságokat összegyűjtve próbálok csoportokat, köröket meghatározni.

II.Kora avar ábrázolások

A kora avar emberábrázolásokat két rövid példán keresztül szeretném bemutatni, hogy lássuk, a késő avar kor ábrázolásaival miben különböznek illetve milyen hatások érik a díszítőművészetüket. A választott két példám az igen impozáns Kölked-Feket kapu B 119. sírjának fibulája illetve az erre több szempontból hasonlító Csákberény 283. sír fibulája.

Heinrich-Tamáska 2006.

Kölked- Fekete kapu B 119. sír fibulája: Nielló díszítésű, arany, korong fibula. Átmérője 8,6 cm, súlya 206,2 gramm. A bal alkarnál került elő, valószínűleg a mellkas, váll területéről mozdult el.¹Díszítésén kereszt alakú felosztás és körök figyelhetők meg, középpontjában egy félgömb, szélein négy kisebb

félgömb helyezkedik el kereszt alakban. A félgömb között a II. állatstílusú fonatmintás, maszkokkal díszített lemez található. A maszk és az állatok közös elemekkel rendelkeznek. Ez a maszk két állat között mint a gyakori a Merowing kultúrkörben. A maszk szája pajzs alakú motívum, ami megfigyelhető a langobard és avar kori tárgyakon, illetve a gepida leleteken is, ez kapcsolatot mutat a gepida és kora avar ötvösség között.²Ez a fibula a Merowing kör magas színvonalú darabjai közé sorolható, ezekre jellemző a kereszt alakú felosztás is.³A 6. századi Kárpát-medence egyik kiemelkedő ötvös munkája, amit a sírban talált Maurítios Tiberios érme a 7. század első felére keltezik. Méretei alapján is kiemelkedik a Merowing korongfibulák között. Feltehetően a Kárpát-medencében készült, olyan ötvös által, aki ismerte a mediterrán, Merowing és skandináv díszítőelemeket is.⁴

¹ Kiss 2001. 270-271.

² Vida 2018. 64.

³ Heinrich-Tamáska 2006. 515-517.

⁴ Vida 2018. 63.

Csákberény 283. sír fibulája: A szegycsonton került elő. Peremén ólomkeret, közepén rozetta korongban emberábrázolás, II. állatstílusban. Hát lapján textil nyoma⁵ Közepén rovátkolással díszített szélű kerek mezőben kereszt. A középmedalionban és a perem között emberi arcokból és állat figurákból álló minta.⁶

A fenti példák bemutatják, hogy a kora avar kori emberábrázolásokra a nyugati Merowing kultúrkör milyen nagy hatással volt. Itt szeretnék kitérni a mind két példán megfigyelt maszk két állat közötti minta rövid kifejtésére, ami további kapcsolatokat mutat majd.

A két állat közötti maszk vagy arc az egyik leggyakoribb minta a népvándorlaskorban. Ez az apotropikus kép késő római gyökerekkel bír és általuk került északi germán közegbe. Az így ábrázolt állatok kísérőként fogják közre az istenséget ami védelmet nyújt az ábrázolást viselőknél.⁷

A Kárpát-medencében is ismert ez a képtoposz a hunkort követő germán ornamentikában. A hun kori hasonló ábrázolásokat nem sorolhatjuk ide mert nem tekinthetőek kompozíciónak. A legkorábbi ilyen kompozíció a Kárpát-medencében a veszlényi felhold alakú lószerszámcsüngő díszítése. Az egyik oldalán az arcot négylábú, nyitott szájú állatok veszik körbe, a másik oldal arcát vagy maszkját két ragadozó madár foglalja keretbe. A Szolnok-szapolai negyszögletes fejű fibula fejlemezén ké állat között egy geometrizált maszk látható. A szentendrei langobard temető 34. sírjának kardszíjveretén karmos állat lábak között emberfejből álló minta látható. Ebben az esetben az állatlábak már nem fő elemek, a hangsúly az emberiarcokon van. Ezek szakállas, bajuszos alakok, hosszú hajjal. Továbbá van egy keresztalakú „töltelékeleme” az ábrázolásnak ami kapcsán felmerült a minta szinkretisztikus jellege.⁸

Anhenius elemzett több ember és állatábrázolást, melyek alapján igazolni látszik azt az elméletét, miszerint a 6.-7. századi állat és emberábrázolások között több esetben fordulnak elő keresztény jelképek, Krisztus arcok illetve egész alakos Krisztusábrázolások, amiket kísérnek állatfigurák.⁹

Az avar kori fogazott állatornamentika korai szakaszában már megjelenek az arc és állatalak ábrázolások kompozíciói például a Jankovich gyűjtemény arany kardszíjcsatjának lemezén is

⁵ László 2017. 65.

⁶ Vida 2018.

⁷ Nagy 2002. 162.

⁸ Nagy 2002.160-163

⁹ Nagy 2002.162.

egy ilyet láthatunk. De hasonló ábrázolás figyelhető meg a kunbábonyi kagán övcsat lemezén is, itt két állat között egy szempár látható. Madárfejek által közrefogott, bajuszos, szakállas arcok fordulnak elő kisebb bronzcsatokon a bizánci perem területeken is.¹⁰

A Dunántúl jellegzetessége a korszakban a préselt övgarnitúrák arcábrázolásokkal. Ilyen a Keszthely-fenekpusztai I. sír ezüst, szíjvége is. Az ezen a verete látható állat figurák nem hangsúlyosak, az I. germán állatstílus mintáira hasonlítanak, de belső díszítésük mediterrán eredetű ornamentika. A keszthelyi típusba tartozó övveretek arc és állat alakokkal díszített darabjai helyi készítmények, amikben a mediterrán művészet, szinkretisztikus darabjai hatottak az avar ornamentikára. Ebbe a csoportba tartozik a vértescsáti, Szekszárd-bogyiszlói, a Csákberény-orondpusztai, a Budakalász-Duna-parti emberfejes illetve kettős pajzs alakú, címeralakú veretek és az oroszlányi veretek is.¹¹

Mint láthatjuk, ha lecsupaszítjuk, és nagyon leegyszerűsítjük a dolgot akkor a kora avar ember ábrázolások mintakincse késő antik. Természetesen ez a dolog nem ennyire egyszerű, de az biztos, hogy antik gyökerei vannak ennek a mintának is, ami germán hatásokkal bővült majd a Meroving kultúrkörön keresztül jutott avar, langobárd területre illetve a díszítőművészetbe, így kapcsolat feltételezhető az avar és gepida ötvösség között is.

¹⁰ Nagy 2002. 163.

¹¹ Nagy 2002.

III.Késő avar büszt ábrázolások

Szenthe 2022.

A késő avarkori emberábrázolások között egy jól elkülöníthető csoport a büsztös veretek csoportja. Ezeken a kidolgozottabb vagy egyszerűsítettebb császár portrék láthatók babérkoszorúval, császárfibulával. Késő antik császárábrázolások ihlették de bizánci mintára kerülnek megvalósításra. Vannak részletesebb kidolgozású darabok is ilyen például a lánycsóki és a sajópetri szíjvégek. A méret és a kidolgozás nem áll egyenes arányosságban egymással. A korong alakú veretek elterjedtebbek a pajzs alakúak ritkábbak, de egyedi formák is vannak. Az ikonográfiai hiányosságok és formai variabilitás arra utalhat, hogy az avarok tudatosan alakították vagy alakíttatták át a bizánci minták alapján készült tárgyakat.

Komárom-Hajógyár 128. sír: Téglalap alakú csattestű, ovális karikájú, emberábrázolós, poncolt hátterű, aranyozott, csat, három szegeccsel. Hossza 6,2 cm.¹² Profilból ábrázolt férfi alak, mellkép. Nem túl kidolgozott az arc, kissé szögletes fej, kicsi hegyes orr. Tógát visel, fején babérkoszorú. Szinte a másolata került elő Brogyánban szórvány leltként.¹³ Hasonló csatok kerültek elő a Szeged- Fehértó A temető 319. sírjából,¹⁴Szentes- Kaján 347. sírből¹⁵, Szebény 100. sírjából¹⁶ és Leobersdorf 69. sírjából.¹⁷ Ilyen mellkép ábrázolások előfordulnak kerek vereteken is, Győr-Téglavető 188. sír¹⁸, Dunacsány 21. sír¹⁹, Nemesvölgy 77. sír.²⁰ Egyértelmű az erős késő antik és bizánci hatás. Feltételezhető, hogy ajándékként kapták. A császári ajándékokon rendszeresen ábrázoltatta magát a császár ami által az ajándékot és ez által a

¹² Trugly 2008. 48.

¹³ Vladár 1978. 277-279.

¹⁴ Madaras 1995. 46.

¹⁵ Madaras 1991. 49.

¹⁶ Garam 1975. 80.

¹⁷ Daim 1987.40.

¹⁸ Fettich 1943. XX.

¹⁹ Sőtér 1898. 131-132.

²⁰ Sőtér 1886. 326.

császárt viselők elfogadják a császár főségét. „Az összkép kétségtelenül a késő antik mintára kialakult császárportrék emlékeztet, de a bizánci minta alapján.”²¹

IV. Késő avar emberábrázolások állatokkal

Szenthe 2022.

A késő avar emberábrázolások egy szintén könnyen behatárolható csoportja, azok a jelenetek amik valamilyen állatküzdelmi jelenetet tartalmaznak. Ezek közé tartoznak az egyes cirkusz jelenetek, mitológiai például Héraklész ábrázolások, antik előképű veretek. Kidolgozásuk a büsztös csoporthoz hasonlóan eltérő lehet, de minden esetről elmondható hogy leegyszerűsítettek, kissé stilizáltak az alakok.

Hortobágy-Árkus 30. sír kis szíjvég: U alakú, aranyozott, rögzítőfüles, rézötvözetből öntött, kis

szíjvég. Két darab került elő a sírból, egy a jobb medence lapát közeléből, egy a jobb tompornál. A hátlapjukat vékony bronzlemez zárja le, ez az egyik darabon hiányos. Két rögzítőfül szembeforduló sörényes állat. Díszítése áttört ember, oroszlán páros. a térdelő, redőzött ruhájú, ember felfelé néz, közben a hátába harap a sörényes oroszlán.²²

Hortobágy-Árkus 30. sír nagyszíjvég: Rézötvözetből öntött, két lapos, rögzítőfüles, aranyozott nagyszíjvég. Hossza 10,6 cm, szélessége 2,9 cm. Áttört díszítése kétszer ismétlődő ember-oroszlán páros. A kis szíjvéghez hasonlóan, itt is egy térdelő, redőzött ruhájú, felfelé néző emberalak fölött, a hátába harap egy sörényes oroszlán.²³ A kompozíció által üresen hagyott területen szőlőinda fut végig. A rögzítőfülek szembeforduló ragadozófejek. A szíjvég a bal combcsont proximális végénél, részben a csont alatt került elő.²⁴

²¹ Fancsalszky 2007. 104-105.

²² Szenthe-Gáll 2022. 66.

²³ Szenthe-Gáll 2022. 66-67.

²⁴ Szenthe –Gáll 2022. 66.

A kis szíjvég palmettáinak graviális kivitele és geometrikus jellege ritka a késő avar korban. Analógiái a Szőreg B-temető 19. sírjából és a Bába-furkópusztai szórvány együttesből ismert.²⁵ A furkópusztai darab faun alakja ugyan abból az antik jellegű ikonográfiai közegből származik mint az ember és oroszlán küzdelmi jelentet. Hasonló oroszlán jelenet látható a nagysurányi szíjvégen, a mosonszentjános 210. sír szíjvégén illetve a Halimba-Belátó domb 60. sír, Szebény I 290. sír szíjvégén és csattestén.

Az oroszlán jelenetek kapcsán felmerült, hogy a cirkusz jelenteken mellett Héraklész is feltűnik rajtuk, ahogy legyőzi az oroszlán. Ez az ábrázolás viszonylag gyakori és egyértelmű antik gyökerű. Az oroszlán jeleneteknél előfordul még a bika és ember küzdelme ilyen veret ismert Alcsútról. Ismert olyan is ami a gyermek Héraklész megfolytja a kígyót, Pancsova. Illetve a bőség szarut tartó ember Prágából.

Felmerülhet a kérdés, hogy ezek az erősen antik gyökerű jelenetek, hogy kerülhetnek késő avar övekre, egyértelműen bizánci közvetítéssel. De mitológiai jelenteket a keresztény Bizáncban miért ábrázolnak? Ekkor még ismertek ezek a mitológiai történetek, illetve alakok, de már a szórakoztató irodalom szereplőivé váltak és csak esztétikai értékkel bírnak. Az további kérdés, hogy az avarok készítették, maguk készítették vagy ajándékba kapták ezeket a vereteket. Ha vissza gondolunk a kora avar ábrázolásokra, láthatjuk, hogy a korszakban szintén népszerűek voltak a mitológiai jelenetes, főleg nemesfém veretek, ebből kiindulva előfordulhat, hogy a késő avar korszakban a régi „dícső” korszak darabjait kezdték másolni vagy újra hordani visszautalva az ősökre akik bizánci műhelyekben készült, finom kidolgozású darabokat viseltek. Másik eshetőség lehet, hogy egyszerűen ezeknek a mintáknak a divata reneszánszát élte a késő avar korban.

A fentiekben megpróbáltam röviden ismertetni a késő avar kor azon emberábrázolásait amik nem szemből, hanem profilból ábrázoltak és vagy egész alakosak. Annak oka hogy, miért nem megyek bele ezek ismertetésébe még részletesebben az , hogy nem analógiái a dolgozatomban kiindulópontját képező gamási vereteknek illetve kutatótabbak mint a késő avar frontális ábrázolások. De fontosnak tartottam legalább ilyen röviden bemutatni, azért hogy a korszak díszítőművészetének viszonylag komplex képében tudjam elhelyezni a frontális ábrázolásokat.

²⁵ Tóth 2016.

V.A szemből ábrázolt késő avar arcok katalógusa

Zsitvató 10. sír: Gazdag mellékletű, lovas temetkezés, kantár díszai között került elő két emberábrázolásos darab. Az egyik három fejből áll, aranyozott, préselt lemez, kissé ovális fejek, szemből ábrázolva, lapos orral, keskeny szemekkel, hajjal. A másik hat fejből áll amik körben helyezkednek el, középen keresztbe futó pálcák, arcok itt is kissé oválisak, szemből ábrázoltak, lapos, egyenes orral. Feltételezhetően Dunántúli eredetűek, késő avar korra datálhatók.²⁶

Vojtech 1956.

Budakalász 81. sír: Bronz övbűjtató. Hátsó részén derékszögben hajlított. Ónozott öntött bronz, ónozása erősen kopott. A bűjtató rész hossza 3,8 cm, szélessége 2,4 cm. Az előlapjának hossza 3,2 cm, szélessége 2,1 cm. A lemez a bűjtatóra 2-2 bronz szegeccsel van rögzítve. Díszítése griffen lovagló alak, aki szembe néz, koronát visel, kezei felemelt helyzetben.²⁷

Csengőd 4. sír: Feldúlt sírból került elő, aranyozott bronz veret. Szemből ábrázolt, lapos orrú, széles járomcsontú, elálló fülű, szakállas arc. Fején gyöngysor szegélyes csúcsos sapka. Az arc a fő kompozíció, egyéb díszítés nélkül, egyszerű keretben.²⁸ Hasonló a Minesszinszk-i lószerszám dísz, aminek a csüngő részén, az alsó szárnyyszerű keretben látható egy arc.²⁹ Különbség a két veret között az hogy a tabati (Minesziszsk) lószerszámveret arca bajuszos, még a csengődi bajusztalan, csak szakállas. Fejdísz az egyszerűsített változatának tűnik a Peroz és III. Artaxerxes szaszanida királyok pénzein illetve késő szaszanida tálakon például II. Khusrau ezüst tálján láthatóknak.³⁰ További hasonló mintájú kistárgy a Biskupija-i préselő minta arca, ami szintén szemből ábrázolt és egyszerű gyöngysor szegélyezi.³¹ Szintén analógia lehet még a gnezdovói kurgán csüngője hasonló, ritkás szakállával illetve ennek a hasomása a sebasztopoli csüngő³², a Kavzakoieben és a Mali Terek mellett³³ előkerült veretek, a trifonovai

²⁶ Vojtech Budinský-Kricka 1956. 58-59.

²⁷ Pásztor-Vida 2024. 40-43.

²⁸ Lengyel-Kovrig 1946.346-347.

²⁹ Fettich XIX.t.14.

³⁰ Sarre 1925. 107.kép

³¹ Karaman 1930. 136.

³² Arne, T. J. 1914. 152-153.

³³ Tallgren, A. M. 1917. IX.t.18. X. t.12.

és lateni arcabrázolások.³⁴ Ezek között fejlődés figyelhető meg, ennek a folyamatnak kiindulópontja lehet a gapuscinoi fejek és végpontja a tabati csüngő.³⁵

Hajdúdorog „A” sír: Aranyozott, ezüst övcsat. A csat lemez hossza 6,7 cm, restaurált szélessége 3,6 cm a csatkeret szélessége 3,9 cm. A csatkeret öntött, domborított szélű, rajta indadísz, főtengetyében mélyedést alakítottak ki a csattövis számára. Tövise szintén öntött, kissé ívelt. A csattest visszahajlított lemez, amit négy szegeccsel rögzítettek, főtengetyén kivágás a tövis számára, hosszoldalán és végén töredékes. Díszítése a csatkeret felé néző, nyitott szemű, hosszú, lapos, egyenes orrú, bajuszos, szakállas, zárt ajkú férfi arc. Az arc stílusa nyugodt, méltóság teljes, bal oldali részén keretben fogazásos díszítés. A lemez hátoldala díszítetlen és kopott.³⁶

VI. Avar kori arcos csörgők

Az avar arcos csörgők a késő avar korra datálhatók és minden esetben kerek, anyaguk vas vagy bronz. A díszítetlen csörgők általában női és gyermek sírokban kerülnek elő, még az arcos példányok legtöbb esetben gyermek sírokból, de előfordulnak női, férfi sírokban és lószerszám díszek között is. Az elő került darabok fele kifejezetten gazdag, késő avar lovas, veretes lószerszám, övgarnitúra sírokból származnak, általában a településterületek északi részének temetőiből.³⁷ Formai jegyeikről elmondható hogy, hasonlóak, lapított gömb alakúak, függesztő fülük általában négyzetes, ritka a kerek függesztő. A dunaccsúni és Szentes-berekháti példányok áttörtek, de

Rácz 2012.

vannak vésett-domborított darabok is, illetve van hogy a kettő variációját alkalmazzák, ezekben az esetekben a szájat jelölik az áttöréssel. Vannak szakállas és bajuszos, csak bajuszos, valamint arcszörzet nélküli példányok.³⁸ A keszthelyi, pitvarosi, ordasi csörgők esetében az arcot külön

³⁴ Salmony, A. IX. 330.

³⁵ Collection Khanenko, II. XXVII. t. 441. 33. o.

³⁶ Kralovászky 1992. 135-136.

³⁷ Rácz 2012. 426.

³⁸ Rácz 2012. 428.

keretbe foglalták. Egyes darabok hasonlósága olyan mértékű amai alapján arra következtethetünk, hogy azonos műhelyben készültek, ezek egymáshoz közeli lelőhelyekről is származnak. Ilyen a Kkomárom-hajógyári, Kassa-zsebesi és a Váradi utcai csörgők. Ezeken a szemöldökívet és a szakáll felső vonalát gyöngysor keretezi. Az érsekújvári és zsitvatői csörgők homlokán körbefutó vájat, enyhén csúcsos kiképzése sapkára utal.³⁹

Felhasználásukat tekintve több elmélet is van a kutatásban. Van aki szerint ezek a „zenei életről tanúskodó tárgyak”⁴⁰ más elképzelés szerint a sámánizmus szertartásaihoz köthető eszközök.⁴¹ Más kutatók szerint ezek mágikus, óvó-védő amulettek ezért kerülnek elő gyermek és női sírokban olyan nagy számban. Ugyancsak a gyermek sírokban gyakori előfordulások miatt tekintik egyes kutatók gyermekjátéknak őket.⁴² Az amulett felhasználásra mind a népvándorláskorból, mind a kora keresztény időszakból rendelkezünk írott forrásokkal, ezek szerint gyermekek kezére kötöttek csörgőket, harangocskákat rontás ellen.⁴³ A lószerszámhoz tartozó arcok csörgők esetében felmerült egy további értelmezési lehetőség, ez a hun kori arcok veretek köréhez nyúlik vissza, amik esetében felmerült hogy, az ellenségek levágott fejét szimbolizálják a lószerszám vereteken. A nagyszentmiklósi kincs „győztes fejedeleme” medalionján is láthatjuk ahogy nyergéhez egy fej van kötözve, ez alapján nem zárható ki, hogy az arc ábrázolásos csörgők a lószerszámzaton a legyőzött ellenségek szimbólumai. Ehhez az elmélethez hozzá tehet még az hogy, a gazdag, lovas, férfi temetkezésekben több esetben is előkerültek ilyen csörgők.

Komárom- Hajógyár 107. sír: Négy darab, szakállas, férfi arcot ábrázoló, füles, bronzcsörgő, h.: 3,5 cm.⁴⁴ Aljuk kereszt alakban bevágott. Hasonlítanak a Nagyszentmiklósi kincs 2. számú korsó „győztes fejedeleme” arcára. Szemük olyan mint a fejedeleme jellegzetes mandula szerű szemei,⁴⁵ mind a két esetben frontális az ábrázolás és rendezett a szakálluk.

Ezek a csörgők a témánk szempontjából azért fontosak, mert mind szemből ábrázolt, megfigyelhetők rajtuk a zÉry Klára által kifejtett mongolid jellegű jegyek. Mandula alakú szemük van, lapos orruk, ha van arc szőrzetük, akkor az rendezett, egyenes szállakkal ábrázolt, járom csonti részüknél íveltek, ezzel kiemelik azt. Mindeközben teljesen késő avar korra

³⁹ Ráccz 2012. 428-429.

⁴⁰ Kürti-Lőrinczy 1991. 19.

⁴¹ Kürti-Lőrinczy 1991.21-22.

⁴² Nagy 2008. 192.

⁴³ Rácz 2012. 430.

⁴⁴ Trugly 2008. 39.

⁴⁵ Trugly 2008. 135.

datálhatók, de nem mutatnak antik gyökereket és nem hasonlítanak más eddig bemutatott ábrázolás típusra, eltekintve a Nagyszentmiklósi kincstől.

VII. Avar pénzverés

A 670-es években kezdtek érmeket verni az avarok. Bár numizmatikai szempontok alapján nem tekinthetjük pénzverésnek a dolgot, mert alig hét-nyolc érmét ismerünk és ezek között három biztosan verőtő azonos.⁴⁶ Ez azért jelent problémát mert, arra utal hogy nem vertek folyamatosan nagyobb mennyiségű pénzt, hiszen a nagy sorozatok verése során a verőtő cserére szorul így nem fordul elő ilyen kis számú érmében ilyen nagy számú verőtő azonosság.

Amiért viszont foglalkoznunk kell ezekkel az érmeikkel az az hogy tudjuk hogy az avar elit saját magát jelenítette meg ezeken az érmeiken, ráadásul az avar kaganátus központi területén a Duna-Tisza-közén illetve az Alföld központi területein kerültek ezek elő, Szenthe 2023. tehát feltételezhető, hogy központi kincsei volt a pénzverésre.

Ezen felül fontos kapcsolatokat, hatásokat mutatnak, hiszen az éremkép, az elrendezés az bizánci érmeiken alapszik de az hogy ezüst pénzt vertek abszolút Nyugat-Római szokás, ez megint csak arra mutat rá, hogy milyen sok hatásból és impulzusból táplálkozik az avar ötvösség. De a legfontosabb dolog ami miatt említést kell tennünk ezekről az érmeiről, az az arcok. Kerek, szakállas-bajuszos férfi arcokat látunk ezeken az érmeiken, amiknek az orra lapos, egyenes, járomcsontja egy –egy háromszög mintával ki van hangsúlyozva. A szakáll és a bajusz rendezett, az ajkuk zártak, az arc hirtelen ér véget a szemöldök vonalában, vagy annak táján. Ezek a jegyek szinte mind megfigyelhetők a Nagyszentmiklósi kincsen, a csengődi vereten, a zsitvatői fejeken részben, a gamási veretpáron egészen. Ezekről az érmeiről feltételezhetjük hogy az elit önmagát kívánta bizánci császármintára megjeleníteni a pénzén, így vagy ilyen toposzoknak megfelelően ábrázolták magukat, vagy olyan mester készítette ezeket az érmeiket aki ugyan azzal a mongolid jellegű arc ábrázolási toposszal dolgozott mint az előbb említett lelőhelyek veretei esetében illetve a Nagyszentmiklósi kincs esetében.

⁴⁶ Szenthe 2023. 25.

VIII. Nagyszentmiklósi kincs

Az avar emberábrázolások leglátványosabb darabja a Nagyszentmiklósi kincs, ezen belül is a 2. számú korsó talán a legérdekesebb, illetve a 7. számú. Az ezeken látható arcokkal kapcsolatban Bálint Csanád több alkalommal is végeztetett antropológiai vizsgálatokat, így első alkalommal sikerült százalékokban megadni, az egyes etnikumok jegyeit az egyes figuráknak. Később a könnyebb feldolgozást elősegítendő Éry Klára végzett újabb elemzést ezeken a mintákon, ennek eredményeként sikerült csoportokat meghatározni amikbe az egyes darabok bele illettek.⁴⁷ Az általa meghatározott egyik csoport a mongolid jellegű arcok csoportja amiknek a jellemzői a

Szenthe 2023.
szemből való ábrázolás, ennek okaként a mongolid jegyeket mutató orr laposságát tekintik ami ezáltal nem mutat profilból jól. További jellemzői ennek a csoportnak a jellegzetes, hangsúlyos járomcsont, a szem formája ami a mandulára emlékeztet és a bajusz és vagy szakáll. A bajusz illetve a szakál nem minden esetben jelenik meg, a csoport jellegzetessége az az, hogy amennyiben van szakál és vagy bajusz akkor az rendezett, hangsúlyos, szabályosságot mutat. A legjobb példa erre az Éry Klára által mongolid jellegű arcra a 2.számú korsón látható „Győztes fejedelem” fejedelme illetve az ugyanezen a korsón látható „Égi vadászat” griffének az emberi jellegű arca. Mind a két esetben láthatjuk, hogy szemből ábrázoltak az arcok, hangsúlyos, lapos, egyenes orruk van, szemeik a kifelé elkeskenyedő mandulára emlékeztetnek, a járomcsonti része az arcoknak látványos, szembetűnő. Mindkét esetben a van bajusz és szakál is, ezeken az arcokon lehet a legjobban bemutatni hogy milyen a meghatározás szerinti mongolid jellegű archoz tartozó arcszörzet, hangsúlyos a bajusz, szálai egyenesek ezzel is mutatva a rendezettséget, a szakál ehhez hasonló, szintén egyenes szálakkal enyhe „V” alakot formál.

További több esetben visszatérő motívum ami megfigyelhető a 2. számú korsón, az arc valamilyen egyszerű keretezése, ilyen a fejedelem páncélja illetve sisakja, a griff szörzete és

⁴⁷ Bálint 2004.

fejdísz. Ez a keretezés megfigyelhető a Gamás-Jazvinai arcok vereteken is egy egyszerű minta formájában ami szintén a Nagyszentmiklósi kincs díszítés körébe tartozik, de mint látni fogjuk az övnek több eleme is ebbe a körbe tartozik. Az arcok felső határának tekinthetjük a hirtelen szinte a szemöldök vonalánál kezdődő sisakot, fejdísz, mind a két esetben megfigyelhető, hogy középső részükön egy háromszögforma látható, illetve három kör vagy három homorú részt figyelhetünk meg rajtuk. Ez a három kör illetve bemélyített rész azért érdekes mert a Gamás-Jazvinai vereteken szintén megfigyelhető három áttörés és a szegély enyhe csúcsosodása.

Bálint Csanád kereste a Nagyszentmiklósi kincs ember ábrázolásainak is analógiát a „Keleti ezüst”, szaszanida illetve keleti eredetű fémedényeken is. Mint megállapította a Nagyszentmiklósi kincs kapcsolatai nem ezek között a fémedények között keresendő.⁴⁸ De Éry Klára meghatározás a mongolid jellegű arcokról ezeken az edényeken is alkalmazható, és az általa ezeken a tálakon mongolid jellegűnek azonosított arcon szintén megfigyelhetjük az erőteljes járomcsontot, a lapos, egyenes orrot és ami külön érdekesség hogy a fején egy koronára emlékeztető fejdísz van ami három íves részre van osztva.

Mivel az általam kiemelt veretek és ábrázolások a Nagyszentmiklósi kincs körébe tartoznak formakincsükben, így fontosnak tartom hogy bemutassam a Nagyszentmiklósi kincs kapcsolódó csoportjait és díszítőművészetét.

A Nagyszentmiklósi kincs edényei három formai csoportba sorolhatjuk, ezek a díszítetlen darabok, a második csoport besorolása nehézkes mert korban pont a két csoport közé sorolható és roppant változatos, a harmadik csoport a pálcika indás edények csoportja.⁴⁹

Az első csoport a legkorábbra datálható, díszítetlen, sima felületű edények csoportja. Ide tartozik a két sima talpas kehely, két pohárka és az ivókürt. Számos analógiája ismert a hetedik századi avar leletanyagban, kedvelt lehetett az a tárgytypus a sztyeppe kultúrákban. Vannak ilyen tárgyak a hun kori szilágysomlyói kincsben illetve a belső-ázsiai sztyeppén is. De ebben a csoportba sorolható a kunbányai és a bócsai sírok darabjai is.⁵⁰

A második csoport tárgyai a díszítetlen, sima csoport és a pálcika indás csoport közé keltezhető, a késő avar kor első felére.⁵¹ Ide tartozik az 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. számú korsók, a 8, 9, 10. számú tálkák.⁵² Jelen dolgozatom szempontjából a legérdekesebb a 2. számú és a 7. számú korsók. A

⁴⁸ Bálint 2004.

⁴⁹ Szenthe 2023.66.

⁵⁰ Szenthe 2023. 67.

⁵¹ Szenthe 2023.71.

⁵² Szenthe 2023.76.

két edényben közös a nagyméretű, összetett jeleneteket ábrázoló medalionok. A 2. számú korsón négy darab ilyen medalion látható még a 7. számú edényen kettő.⁵³ Ezek a sztyepei kultúrákban szokatlan módon azt a hatást keltik mintha egy történetet kívánnánk velük elmesélni. Ennek a görög és római fémedényeken viszont számos példája van, mondhatni általános, tipikus az antik fémedényművéségben. A 7. edény esetében ez az antik előkép, illetve antik hatás nagyon erőteljes. Ez megmutatkozik a medaliont körbe vevő növényi ornamentikában, állat minták, illetve forma jegyek alapján a jelenete rajzolatában is. Jelen van kép az antik mitológiában is, a korsón látható „égbe ragadás” jelenete hasonlít arra mikor Zeus sas képében ragadja el Ganümedészt.⁵⁴ A tavirózsák és daruk, vízparti idill szintén antik minta. Ezek a minták, forma világ bizánci művészet közvetítésével került az avar területekre, a készítő biztosan több bizánci előképre támaszkodott. Perm-vidékéről ismert olyan lapított testű korsó amin vízi szörnyön lovagol Néreida tengeri nimfa, bizánci műhelyben a 7. században készült és a Nagyszentmiklósi 7. számú korsóval formájában szinte teljesen azonos és mintája is hasonlóan mitológiai jelenet.⁵⁵ Ez a korsó is mutatja az erős antik előképeket és a bizánci hatásokat a 7. számú korsó esetében. Mindezekkel szemben a 2. számú korsó, sokkal inkább egy avar mítosz képeit mutatja. ez jelen esetben azért különösen fontos, mert ahogy a fentiekben próbáltam bemutatni, ugyan csak pár példával, hogy az arcokban vannak olyan állandó jegyek, amik arra utalnak, hogy van egy mondhatni toposz a mongolid jellegű arcokról. Ezt pont a 2. számú korsó arcainak vizsgálatából feltételezhetjük és rávetíthetjük további frontális arcábrázolásokra a korszakból. Ennek fényében a saját mitológiai jelenetek ábrázoltatása vagy ábrázolása, szerintem különösen izgalmas kérdéseket vethet fel, a korsó összes medalionjának összehasonlításával. Minden eleme megtervezett és nem köthető külső forráshoz, mindezekből, arra következtethetünk, hogy a Kárpát-medencében készült. A medalionok pikkelyes szalagja, a köztes teret kitöltő palmetták, a száron áthajoló levelű inda szár, a vadászó ifjú lobogóhajú az akantusz horgokkal, mediterrán eredetű. De a megjelenítés és a felsoroltak egybe olvasztása igen jellegzetes és a késő avar állatstílushoz köthető. Ez a stílus, jellemző a korszakban, főleg az övvereteken, griffek és állatküzdelmi jelenetek, melyeken az alakok stilizáltak, zömöknek és robusztusnak tűnnek, csak a fontos részleteiken van hangsúly. A 2. számú korsó alakjai is ilyenek így a „győztes hős” medalionon valóságghűen ábrázolják a lószerszámát, a páncélt és zászlót valamint az alak embertani jegyeit.⁵⁶ Ez a korábban ismertetett rasszjegyeken alapuló

⁵³ Szenthe 2023. 82.

⁵⁴ Szenthe 2023. 83.

⁵⁵ Szenthe 2023. 84.

⁵⁶ Szenthe 2023. 84.

csoportosítás miatt kiemelten fontos jellen témában , hiszen ezen felosztás alapján tudom besorolni a gamási arcok veretpárt is.

Az „égberagadás” medalliont másolj a 7. számú korszak, a késő avar kor állatstílusának legkorábbi csoportjába tartozik. Valóság-hű növényábrázolásai, motívumai késő római illetve kora bizánci naturalista stílus hatásait mutatja.⁵⁷A 7.-8.századi Kárpát-medence a bizánci művészetén keresztül erőteljes antik hatásokat kapott az avar kori tárgyakon. Ez látható az avar övdíszeken amik antik mitológiai jeleneteket, mintákat illetve bizánci császár alakokat, portrékat ábrázolnak.⁵⁸ Jellemző rájuk, hogy részletgazdagok, még a gyengébb bronz tárgyak is, számos esetben azonban ezeket a részleteket rosszul másolják vagy félreértik.⁵⁹

A második formai csoportot azért volt szükségeszerű a többihez képest ilyen aránytalanul részletesen mert több a dolgozatomban tárgyalt tárgy köthető ehhez a csoporthoz illetve a két részletezett korszak mintakincséhez.

Mindezek után a harmadik csoport darabjai a legkésőbbiek és a pálcásindás tárgyak csoportjaként leírható. Ide tartozik a 19. számú edény és az ugyan abból a műhelyből feltételezhető 21. számú. Továbbá a beszúrkálós díszítése alapján a 19. edénnyel rokonítható 14 15, 16, 20. számú edény, az állatfejek alapján a 13. és 4. számú edény is.⁶⁰

⁵⁷ Szenthe 2023.90.

⁵⁸ Szenthe 2023. 96.

⁵⁹ Szenthe 2023. 93.

⁶⁰ Bálint 2004. 562.

IX.A gamás- jazvinai arcok veretek

1. A lelőhelyről

Előkerülés körülményei

26638 Gamás-Jazvina elnevezésű lelőhely a R67 gyorsút építése során került feltárássra 2018-ban. Ebben az évben megtalált -korábban nem ismert illetve megelőző próba feltárások során nem lokalizált - lelőhelyek száma több mint 50 volt. Ezek közül számos Gamás és vonzás körzetéből került elő. 2018. májusában Gamás- Jazvinapusztán a tervezet lehajtó és körforgalom miatt közmű áthelyezéseket végeztek mely során egy villanyoszlop árkában előkerült egy 14 év körüli avar férfi sírja.⁶¹ Ekkor a területről több fotó készült melyeken már kirajzolódott pár sír felt. Ez év októberében került sor a terület humuszosítására, ami során a tervezett út nyomvonalán 101 sír rajzolódott ki.⁶² Ez a szakasz egy nyugat-kelet és egy észak-dél irányú sávot nyitott a temetőben. Az útépítéssel nem érintett, épülettel nem fedett szomszédos telken egyértelműen folytatódott a temető, így annak tulajdonosától engedélyt kérve kiterjesztették a humuszosítást a területre. Ezen a telken további 24 sír került elő. Minden jel arra utal hogy a temető az épületekkel sűrűn fedett telkeken folytatódik tovább, feltételezések szerint 24 sír sorból állhatott és 600-800 sírt számlálhatott.⁶³

A 2018.évi feltárást megelőzően 2015.-ben Németh Péter Gergely végzett a területen előzetes régészeti megfigyeléseket, de ezek során nem találta jelét a temetőnek. A helyiek elmondása szerint az 1960-as évek során az építkezéseknél találtak csontokat, de ennek adattári anyagát nem találtam. Egy kihajló peremű avar kerámia feltételezett lelőhelye Jazvinapuszta de sem a gyűjtés évéről, helyéről vagy a gyűjtőről nincs adat csak annyi, hogy ehhez a területhez köthető, tekintettel arra, hogy a 124 feltárt sírból mindössze egyetlen csupor került elő, nem tartom valószínűnek, hogy az említett edény Jazvinapusztáról származik.

Gamás környék 2018.-ban további három lelőhely került elő, mint Gamás-Vadépusztai mező 1, ezen a lelőhelyen a neolitikus vonaldíszes kultúra leletein túl, a bronzkori urnamezős és somogyvár-vinkovci kultúra leletei is. Gamás-Vadépusztai mező 2. lelőhelyen középkori birtok központot tártak fel. Gamás-Jazvinától északkeletre lelőhelyről pedig kelta és római kori anyag került elő.⁶⁴

⁶¹ Szakfelügyeletinapló 2018.

⁶² Molnár 2020. 222.

⁶³ Molnár 2020. 222.

⁶⁴ Molnár 2020.183-232

Rövid történelmi áttekintés

Gamás település első említése 1083-1095. Szent László oklevelében Fel-Gamáss néven, maj a XIII. századig Pannonhalmi apátság birtoka.⁶⁵ 1261.-ben királyi udvarnokok birtokaként említik majd az 1331-es tizedjegyzékben bukkan fel ismét. A XV. században a somogyvári formulás könyvben is említik.⁶⁶ 1479-ben már több család birtokolja illetve ebben az időben megjeleni egy korábban nem ismert megnevezési formája is, Töltösgamás. 1715-ben 9 család lakja és a kincstár birtokát képezi, de 1720-ban a teljes település lakossága átköltözött Tolna vármegyébe. 1726-ban Nagygamás és Kisgamás báró Maithényi György birtokába került még Gamás a tóti Lengyel családhoz.⁶⁷⁶⁸ Ekkor a Lengyel család birtoka a teljes Nagyberekre, Fonyódra, Badacsony partmenti részeire, terjedt ki. Ennek a terjedelmes birtok a legdélibb határa volt Gamás illetve Kisbabapuszta.⁶⁹ Ezt az időszakot követően, a településen több nagy birtokos családnak voltak földjei, ilyen például az Inkey, a Jankovics vagy a Zichy család.

A település eddig nem említett része Vérgamás, a terület a török hódoltság alatt egy csatának volt a helyszíne a helyi legendák szerint ezt alá támasztani látszik a környéken előkerült török érmék.

Az 1900-as évek elején a település az összes vonzásába tartozó területtel együtt,- ilyen például Vadépuszta , Jazvinapuszta, Kisbabapuszta- egy településként a Lengyeltóti járáshoz tartoztak. Innen az 1940-es évek közepén először Tabhoz majd Fonyóddhoz csatolták. Lengyeltóti járás feljegyzései még említik Jazvinapusztát mint Gamás részét, a Fonyódi iratokban viszont már nem kerül megemlítésre.

Természeti adottságok

Gamás természetes határát északon a Vörös-hegy, nyugatról a Malom-patak, keletről a Tetves-patak határolja. Nagyobb földrajzi egységet tekintve a Dél-Dunántúlhoz tartozik azon belül Külső-Somogyhoz, amin belül Nyugat-Külső-Somogyhoz. Mint a szomszédos Belső-Somogyi területet, a Nagyberekek is mutatja a terület, gazdag vizekben. Külső-Somogy Északi határ a Balaton, északkeleten Mezőfölddel ér össze, déli irányban a Kapos elválasztja a Zselictől,

⁶⁵ Magyar 1985.

⁶⁶ Magyar 1985

⁶⁷ Magyarország történeti helységnévtára

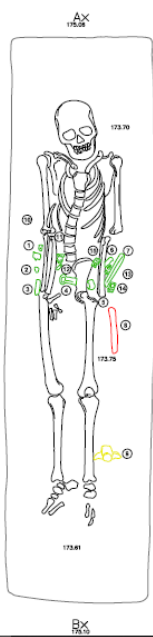
⁶⁸ Tóth 2000.

⁶⁹ Magyar 1985.

nyugati határa pedig a Belső-somogyi hordalék kúpok.⁷⁰ Terülte közel 2700 négyzetkilóméter, fiatal dombság, ami a harmadidőszak végén illetve a negyedidőszakban alakult ki. Nyugati részein a Sió felől betörő víz folyamok aszimmetrikus völgyeket alakítottak ki.

Növényföldrajzi tagozódás szerint a Nyugat-balkáni (illír) flóratartományhoz tartozik a terület, ezen belül is a Kaposense flórajárásba. Főleg löszös kultúrterület, alföldi vonásokkal.⁷¹ A lösz helyenként vöröses agyag rétegekkel keveredett.⁷² Növénytakaróját tekintve a terület, Cseres-tölgyesekkel, gyertyános-tölgyesekkel helyenként ártéri mocsarakkal és liget erdőkkel borított. Éghajlata szubmediterránnak tekinthető, erős földközi-tengeri hatással és kettős évi csapadék maximummal. Ezeknek megfelelően vegetációja kifejezetten mediterrán-szubmediterrán jellegű.⁷³

2. Sír leírás

ATF2 feltáró út területén az 53. sír északi szomszédja. Kelet felé a kisajátítási határból kilógott, így külön engedéllyel bonthattunk rá. Foltja, rajzolódott, betöltése egységes, sárgás barna. Alakja téglalap, patkája nincs. A sírgödör fejnél és lábnál enyhén lemélyített. A sír szélessége 62, hosszúsága 236 centiméter, fejnél 148, közepén 132, lábnál 146 centiméter mély. DNy-ÉK tájolású. A sírgödörben felnőtt férfi váza feküdt. Ép, jó megtartású, háton fekvő. A koponya kissé jobb oldalra billent, a vállak enyhén felfelé álltak, a gerinc jobbra erősen ívelődött, ez halotti lepelre utal. A bal medencelapát függőleges helyzetben volt. A karok szorosan a test mellett, az alkarok a medence mellé szorítva a kézfejek a combcsontokon.⁷⁴ A jobb alkar külső oldalán, fejtől a láb irányába sorakozott egy díszítetlen csuklós veret, két darab pityke, a jobb csuklónál bronz kis szíjvég, a medencelapátok között ovális karikájú csat. A bal alkar és a medence között széles, bronz, lemezbújtató, az alkar külső oldalán kis szíjvég, szintén itt nagy szíjvég a láb irányában. A medencelapát és a jobbalkar között bronz

pityke, a medence alatt egy csuklós veret és egy hólyagos díszű bronzlemez töredék. Kissé távolabb két arc mintás csukló veret, ezek csukló része áttört. A arcos veretek mellett elő került

⁷⁰ Szilárd 1962.

⁷¹ Kárpáti-Terpó 1971.

⁷² Szilárd 1962.

⁷³ Kárpáti-Terpó 1971.

⁷⁴ Ásatási dokumentáció

két griff ábrázolásos csuklós veret. Az övön kívül még egy nagyméretű állatsontot - szarvas marha vagy ló csigolyája - és egy vas kést helyeztek a sírba.⁷⁵

3. Az övről

Ez a temető legkevesebb eleméből álló garnitúrája, mindössze 14 elemből, amik viszonylag viseleti helyzetből kerültek elő. Minden elemének anyaga öntött bronz.

A csat áttört, pálcikás indadíszítésű, csatkarikája enyhén ovális, a csattüske számára a közép vonalán egy peremes részt alakítottak ki, a csattesthez illesztését pedig kivágták. A karika analógiája a Kiskőrös- Pohibaj-Mackó dűlő 31. sírjából előkerült csat.⁷⁶ Csattest 50 mm hosszú és 26 mm széles, karikája 40 mm átmérőjű.

Két darab egyforma kis szíjvége van ennek a garnitúrának, ezek fordított harang alakú szíjvégek, egy rögzítővel, erőteljes, sima szegéllyel és lapos karéjos mintával, hasonló került elő a temető más sírjaiból is. Hosszúságuk 51 mm, szélességük 12 mm, vastagságuk 2 mm.

A nagyszíjvég egy impozáns méretű darab, egyszerű pikkely díszítésű, kis csúcsban végződő, áttört díszítésű felfüggesztővel. Tökéletesen egyezik a forma kincse, díszítése a Jutas avar temető 28. sírban talált nagyszíjvéggel. Továbbá mintája analógiája a Szentés-Lapistó temető 32. sírjából előkerült nagy szíjvég.⁷⁷ Hossza 132 mm a fűggesztő része nélkül, szélessége 26,5 mm, vastagsága 4mm. Méretével bele illik Szenthe Gergely nagy méretű veret csoportjába, ami a késő avar kor korai időszakára jellemző.⁷⁸

⁷⁵ Ásatási dokumentáció

⁷⁶ Szenthe 2016/ 366.

⁷⁷ Erdélyi 1966. 37.kép

⁷⁸ Szenthe 2020.

Nagy csüngős veret négy került elő a sírban, egymás mellett elhelyezkedve, ebből a két arc ábrázolásosra később térek ki. A másik két veret griffet ábrázol. Kerek vereten áttört díszítéses, gyöngysor szegéllyel, felemelt fejű és farkú griff látható rajtuk. De érdekes a csüngő tagjuk is, nem egy egyszerű palmetta mintás tag, hanem három-három fésű szerűen elhelyezett madár fejben végződnek. Hasonló veret került elő Leithaprodersdorfban⁷⁹ illetve Krumvírban.⁸⁰ A veretek csüngőtaggal együtt 52 mm hosszúak, szélességük 30 mm és 3mm a vastagságuk.

További elemi, egy darab törött, hólyagos díszű, téglalap alakú, bronz veret és öt darab bronz pityke amik a temető szinte minden övgarnitúrák sírjában előfordul.

4. Az arcos veretek

Ez a veret pár tekinthető dolgozatom origójának, kutatásom motorjának. Munkám célja az volt, hogy megfelelő kontextusba tudjam helyezni ezeket a vereteket illetve hogy, analógiákat találjak hozzájuk. Próbáltam

úgy vezetni az írásom, hogy a távoli kora avar ábrázolásoktól haladva, mire ide ér az olvasó egyértelmű legyen az a pár jegy ami összeköti az eddig tárgyakat. Így ezeket a jegyeket felhasználva igyekszem most bemutatni az eddig alig vizsgált, Gamás-Jazvinai arcos vereteket.

Viseleti helyzetben került elő az előbb ismertetett 52. sírban, a griffes veretek közeléből. Anyaga szintén öntött bronz. A veretek hossza 26 mm csüngő tagjuk nélkül, csüngő tagjukkal együtt 51 mm. A veret 34 mm széles, csüngő tagja 30 mm. Három-három szegeccsel rögzítették az övre őket, ezekből kettő-kettő került elő, ebből és a veretek méretéből egy széles bőr övre következtethetünk.

Csüngő tagja a líra alakú palmettán alapuló, összetett palmettás csoportba tartozó csüngő.⁸¹

Az arc a négyzetes veret, közepén egy téglalap alakú teret tölt ki teljesen, ezt a mezőt szegélyezi egy egyszerű pálcás inda minta ami a veret közép vonalában a két szem közötti áttörés közelében enyhén csúcsosodik. Ez a Nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszakának „Győztes fejedelmének” arcát körülvevő, lánc sisakra emlékeztető mintához hasonló, illetve a csúcsos

⁷⁹ Fancsalszky 2007/214.

⁸⁰ Fancsalszky 2007./213.

⁸¹ Szenthe 2020.

fejfedőjéhez. A csengődi 4. sír veretének a fején szintén egy hasonló csúcsos sapka figyelhető meg.⁸² Az arc szemből ábrázolt mint a 2. számú korsó „Győztes fejedelme” és az ember arcú griffje, a csengődi veret arca, a hajdúdorogi csat, a zsitvatői fejek, a budakalászi 81 sír övbújtatója, az avar érmék és arcos csörgők. A felsoroltakban mind közös a frontális ábrázolás, amivel a korszakban nem ábrázoltak csak mongolid jellegű alakokat, antik gyökerű vagy bizánci mintákkal ez nem fordul elő.

Szemei mandula alakúak, ilyen hangsúlyos mandula a hajdúdorogi 1.sír csatjának szeme, a zsitvatői fejek szemei, a Komárom-hajógyári 107.sír arcos csörgőinek szemei⁸³ és a 2. számú korsón látható szemek.⁸⁴

Járomcsontja hangsúlyos, ez a leglátványosabban az avar ezüst pénzekén van megjelenítve, ahol egy háromszög szerű plusz elem a mintának ezt a részét külön kiemeli. Szintén nagyon hangsúlyos a hajdúdorogi 1. sír csatján.

Az orra egyenes és lapos, ez a frontális ábrázolással kapcsolható össze, ugyanis egyes elméletek szerint azért ezt az ábrázolást használták a mongolid jelleg esetén mert az orruk lapos ahhoz hogy, profilból ábrázolhatók legyenek. Ha van összefüggés az orr és a szemből ábrázolás között, ha nincs, mindenesetre ilyen orr figyelhető meg a zsitvatői, a csengődi, a hajdúdorogi, budakalászi arcokon, az arcos csörgőkön a Komárom-hajógyári temetőből, az avar érméken és a 2. számú korsón.

Rendezett, egyenes szállú, kiemelt bajusza és szakállá van. Erre a leglátványosabb példa a hajdúdorogi 1. sír csatja és a 2. számú korsó. Számomra nagyon érdekes hogy a bizánci császár vállig érő hullámos hajjal van ábrázolva, az antik római mintákon a barbárok hosszú hajjal és szakállal, eközben egy lovas nomádként érkező, ázsiai sztyeppe népe rendezett, rövid, vágott szakállal, bajusszal van ábrázolva.

Végül az utolsó említendő elem a vereteken az a három darab áttörés ami a szemek fölött, hirtelen megszakítja az arcot, a szegély minta alatt. A hirtelen szemfölkötti arc megtörés a 2. számú korsón is megfigyelhető, de ami fontosabb hogy a poncolt körök is az itt megfigyelhető áttörésekhez hasonló elhelyezkedésben. Ebből arra következtethetünk hogy, a szegély kicsúcsosodása és ez három-három áttörés a 2. számú korsón is látható sisak, vagy fejdísz egyszerűsített formáját jeleníti meg.

⁸² Lengyel-Kovrig 1946, 346-347.

⁸³ Trugly 2008. 102.

⁸⁴ Bálint 2004.

Láthatjuk hogy nem egy gyakori veret típusról van szó, de akar pár párhuzama. Erős kapcsolatokat mutat a Nagyszentmiklósi kincs díszítőművészetével, ez megerősíti a késő avar korra való datálását, illetve azt hogy a helyi közösség egy prominens tagjának készült. A teljes övvel együtt vizsgálva alátámasztja azt a feltevést, hogy a temető a késő avar kor legkésőbbi szakaszában is használatban volt és ebben az időszakban került ez az öv is sírba.

X.Összefoglalás

Az emberábrázolások jelen vannak az avar kor minden periódusában. A kora avar periódus uralkodó díszítéstechnikája a „maszk két állat között” Ez a motívum erős Merowing hatásokat mutat, amik antik gyökerekkel rendelkeztek és római közvetítéssel kerültek az északi területekre ahonnan az I.germán állatstílus közvetítésével tért vissza délre és így a Kárpát-medencébe. A minta népszerű magyarázata, hogy az arc egy istenség akit a két állat alak kísér, ezek az alakok sokszor geometrikus jegyeik és stilizált ábrázolásuk miatt nehezen kivehetők. Korong fibulákon gyakran fordulnak elő ezek minták, remek példa rá a Kölked-Fekete kapu B temető niellos korong fibulája.

A késő avar korban az antik témák reneszánszukat élték. Számos bizánci császár ábrázolásokon alapuló, helyben átvett és átformált büszkös ábrázolások veret, szíjvég és csat ismert az időszakból. Ezeknek is van antik kapcsolat hiszen a császár ábrázolás eredete Nyugat-római de ezeken a darabokon már bizánci hagyományok szerint ábrázolják az alakokat. Ezek az alakok profilból ábrázoltak. A korszak másik népszerű antik eredetű mintakincse a különböző mitológiai és cirkuszi jelenetek. Ezeknek a részletei nincsenek finoman kidolgozva. Madarakat ritkán ábrázolnak, inkább oroszlánokat és egyéb ragadozókkal vagy bikákkal küzdő emberek látható rajtuk. Szintén bizánci közvetítéssel jutnak el ezek a jelenetek avar területekre, ebben az az érdekes hogy időszakát tekintve egybe vágnak a bizánci kereszténység képrombolásos időszakával. Ezek a jelenetek mégis fent maradnak, ennek oka az lehet hogy még aktívan köztudatban vannak ezek a mitológiai jelenetek, de már nem társítanak hozzájuk vallási, vagy egyéb mögöttes tartalmat.

A késő avar frontális ábrázolások egy egészen sajátos az előbbiektől elkülönülő csoport. Ezekről feltételezhető hogy helyi mesterek készítették őket de úgy felhasználták a „nemzetközileg” ismert mongolid jellegű arc ábrázolásának toposzát. Ennek a csoportnak a példányainál tekinthetjük úgy hogy az avarság megjeleníti saját magát. Ezekre a tárgyakra nem

jellemzők a nemesfémek, általában öntött bronzok esetleg aranyozva. A csoport érdekes elemei az arcok csörgők amik felhasználása nagyon változatos lehet, feltehetően regionálisan és nem szerint is eltérően kell őket értelmezni. A gomoly éremverésnek nem tekinthető avar pénzverési kísérlet minden elemet magában foglal ami igazán kimeríti a mongolid jelleg toposzát, és a külső hatások menetének bemutatására is iskola példa tud lenni. Az ábrázolás mód, minta kincs alapja bizánci solidusok, a választott anyag , tehát hogy ezüst pénzt vertek Nyugat-római sajátosság.

A Nagyszentmiklósi kincs említése mellett nem lehetett a témában elmenni, hiszen az ember ábrázolások legmagasabb fokát képviseli az avar korban. Egyszerre jelennek meg benne a díszítetlen kori minták, a bonyolult nagy variabilitású avar saját mitológiát megjelenítő darabok, a mediterrán eredetű mitológiai jelentek, a frontális és portré ábrázolások. Az avar díszítőművesség kimeríthetetlen forrása.

Gamás-Jazvinai arcok veretek, 2018-ban kerültek elő az R67 gyorsút építését megelőző feltárásokon egy 126 objektumos késő avar temetőből. A temetőről elmondható hogy minden irányban nincsen meg a teljes kiterjedése az épületek fedése miatt, kevés mellékletűek a sírok, hét darab teljes övgarnitúras sírja van. Nincs lovas temetkezése, sem egy csupor kivételével kerámiája sem. A leggazdagabb temetkezések között gyermek sírok is vannak. Az arcok veretek öntött bronzok, nagy méretűek. Úgy gondolom elsődleges célomat elértem a munkámmal hiszen találtam megfelelő analógiákat a verethez, többek között sikerült a Nagyszentmiklósi kincs díszítőköréhez is kapcsolni. A továbbiakban remélni tudom csak hogy felkelthetem a kutatás érdeklődését a lelőhely iránt.

A fentiekben láhattuk az ábrázolások technikai és formakincsi változásait az avar korban. Mindezek mellett még meg kell említeni hogy a terület a különböző kultúrák hatásainak és művészeteinek olvasztó tégelye. Megtalálható itt az antik görög, római, mediterrán , bizánci, germán, skandináv sztyepei és helyi elemek.

XI.Térképek

A Gamás-Jazvina avar temető összesített térképe

Maszkos veretek elterjedési térképe.

Vida 2018.

Az emberalakos veretek/préselőminták lelőhelyei

Rác 2012

XIII.Felhasznált irodalom

Arne, T. J. La Suede et L'orient, Unsala 1914.

Ásatási dokumentáció 2018. 26638. Gamás-Jazvina

Bálint Csanád: A nagyszentmiklósi kincs, Budapest 2004.

Collection Khonenko, II. XXVII.

Erdélyi István: Avar művészet, Budapest, 1966.

Falko Daim: Das awarische Gräberfeld von Lendersdorf, NÖ 1-2 Studien zur Archäologie der Awaren 3. Wien 1987.

Fancsalszky Gábor: Avar öv-avar griff-avar társadalom In: Életünk, 1999 (37. évfolyam, 1-12. szám)

Fancsalszky Gábor : Állat- és emberábrázolások a késő avar kori öntött bronz övvereteken, Budapest, 2007.

Fettich Nándor :Győr története a népvándorláskorban. Győr 1943.

Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművessége

Garam Éva: The Homokmégy-Halom cemetery. In Avar finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period 567-829. in Hungary 1. Budapest 11-48. 1975.

Heinrich-Tamáská Orsolya: Tier-und Zahnschmittornamentika im awarenzeitlichen Karpetenbecken 2005.

H. Tóth Gábor: Késő avar övkészlet Báta-Furkópusztáról. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 38. 35-44. 2016.

Karaman, L. Iz. Kolijkevke hrvatske prosloti Zágráb 1930.

Kiss Attila: Das awarenzeitliche Grabfeld in Kölked-Feketekapu B. Monumenta awarorum Archaeologica Vol. 6. Budapest 2001.

Korek József: Két Szeged környéki avar temető- Zwei avarische Graberfelder aus der umgebung von Szeged. Folia Archaeologica 5. 102-122 1945.

Kovrig Ilona: Avarkori sírleltelek Csengődről

Kralovánszky Alán: A hajdúdorog VII. századi avar temető(előzetes ismertetése) In: Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1989-1990 Debrecen 1992.

Kürti B.- Lőrinczy G.: „...avarnak mondták magukat...”Vezető a Móra Ferenc Múzeum régészeti kiállításában Szeged 1991.

László Gyula: A Csákberény-Orondpusztai avar kori temető Székesfehérvár 2017.

Madaras László : A Szentek-kajáni tmető és néprajzi vonatkozási Debrecen, 1991a

Madaras László: The Szeged-Fehértó A and B cemeteries. Copus 3. Debrecn-Budapest 1995.

Magyar Kálmán: Fonyód története a őskortól a középkorig In: Kanyar József: Fonyód története 1985.

Magyarország történeti helységnévtára

Molnár István: Régészeti kutatások Somogy megyében 2018-2019-ben In : Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 7. Kaposvár 2020.

Nagy A.: Ménfőcsanak-Eperföldek késő avar temetője In: Molnár A.-Nagy A.-Tomka P.(szerk) Jöttek-mentek. Langobárdok és avarok a Kisalföldön-Kiállításvezető A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok kiállítás vezetője 3. Győr 2008.

Nagy Margit: Synkretistische Elemente in der frühawarenzeitlichen Ornamentik. Zur Frage der awarenzeitlichen Variante des Motivs „Maske bzw. Menschengesicht Zwischen Zwei Tieren” In Zalai Múzeum 11. Kereszténység Pannóniában az első évezredben (Zalaegerszeg, 2002)

Rácz Zsófia: Ember alakos kistárgyak az avarkorból In: Thesaurus Avarorum, Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére, Budapest 2012.

Restaurátori dokumentáció

Sarre: Die Kunst des alten Persien, Berlin 1925.

Salmony, A.: Eine chinesische Schmuckfom in Eurasim E.S.A.

Sőtér Ágost: Mosonymegyei ásatások ArchÉrt.6. 1886.

Sőtér Ágost: A Mosonymegyei Történelmi és Régészeti Egylet Emlékkönyve 1882-1898. Magyar-Óvár 1898.

Szakfelügyeleti napló 2018. május, szeptember.

Szalontai Csaba : A késő avar kori liliomos övveretek In: Somogyi Múzeumok közleményei 11. Kaposvár 1995.

Szenthe Gergely: A nagyszentmiklósi kincs, Budapest 2023.

Szenthe Gergely: Növényi ornamentika a késő avar kori díszítőművészetben (Kr.u.8.század-9. század eleje) Budapest 2020.

Szenthe Gergely- Gáll Erwin: Hortobágy-Árkus kora középkori temetője. Egy elit csoport hagyatéka a 8-10. századi Észak-Tiszántúlról, Budapest,2022.

Szilárd Jenő: Külső Somogy In: Földrajzi értesítő 1962.

Tallgren, A. M. : Collection Taostine, Heisingfors. 1917.

Tóth Sándor: Csalogányok völgye 2000.

Trugly Sándor: A Komárom-hajógyári avar temető és telep Budapest 2008.

Vida Tivadar : From mask to face: Changing Meaning of an Image in the Early Medieval Carpathian Basin. In: Travaux et Mémoires 27, 2023, 85-104.

Vladár Jozef: Slovanská bronzová pracka s ľudskou postavou z B. In: AVANS 1977 Nitra 1978.

Vojtech Budinsky-Kricka: Pohrebisko z Neskorej doby avarskej v Zitavskej toni na Slovensku In: Slovenská archeológia IV-1 Bratislava 1956.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni téma vezetőmnek, Vida Tivadarnak a türelmét és az irányítását, a terhelést amivel jobb eredményekre sarkalt. Továbbá szeretnék köszönetet mondani Molnár Istvánnak a Rippl-Rónai Múzeum régészének, a jazvinai ásatás vezetőjének, a bizalmat, amivel irányomban van és rám bízta ennek a temetőnek a feldolgozását és a türelmét a lassú haladásomhoz. Somogyi Krisztinának szintén a Rippl-Rónai Múzeum régészének köszönöm a jó munkára való sarkalását, tanácsait, Stunya Péter adattárosnak és Balla Krisztián informatikusnak a munkaidőn kívüli rendelkezésre állást és a tárgy fotózások során nyújtott segítségüket. Köszönöm a múzeum teljes csapatának a lelkiismeretes munkát és hogy lassan egy év tizede befogadtak és támogatnak céljaim elérésében.

Végül köszönöm a családomnak, környezetemnek és barátaimnak a türelmet és a biztatást, szükség volt rá.